

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Α) ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ

Ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις ὠργανώθη διὰ τοῦ ἀπὸ 6)18 Φεβρουαρίου 1834 νόμου «περὶ δημοτικῶν σχολείων» δημοσιευθέντες τὴν 3 Μαρτίου 1834 εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 11 φύλλον τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως, καὶ καταρτισθέντος, ὡς ἐλέχθη, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Γαλλικοῦ νόμου τῆς 28 Ἰουλίου 1833. Ὁ νόμος οὗτος, τέλειος αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν, διὰ τὴν Ἑλλάδα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἦτο ὅλως ἀκατάλληλος. Ὁμοίαζε, κατὰ τὸν Κίμριτ, μὲ τὸ ὑπόδημα τοῦ Ξενοκράτους, τὸ ὁποῖον ἦτο κατεσκευασμένον ἐξ ἀρίστου δέρματος μετὰ κομψότητος καὶ λεπτότητος, ἀλλὰ... δὲν προσηρμόζετο εἰς τὸν πόδα.

Ι. ΣΚΟΠΟΣ ΑΥΤΗΣ

Ὁ νόμος τοῦ 1834 δὲν ὥριζε τὸν σκοπὸν τῶν δημοτικῶν σχολείων. Δι' ἐγκυκλίων ὅμως τὸ Ὑπευργεῖον τῆς Παιδείας προσεπάθησε νὰ καθορίσῃ αὐτόν. Οὕτω διὰ τῆς ὑπ' ἀριθμ. 155 τῆς 10 Ἰανουαρίου 1856 ἐγκυκλίου τοῦ πρὸς τοὺς νομάρχας ἔλεγε: «δεύτερον μέσον πρὸς βελτίωσιν τῆς ἠθικῆς εἶναι ἡ καινὴ καθ' ὅλας τὰς τάξεις τοῦ λαοῦ διάδοσις τῶν γραμμάτων καὶ διδασκαλία, τείνουσα οὐχὶ νὰ μεταδώσῃ γνώσεις ἀπλῶς μόνον, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τὰς καρδίας τῆς νεολαίας τὴν εὐσέβειαν, ἔρωτα πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἀληθές, νὰ προσηλώσῃ τὴν κλίσιν πρὸς τὴν ἀρετὴν, νὰ ἐγείρῃ δὲ τὴν ἀποστροφὴν κατὰ τῆς κακίας...». Δι' ἄλλης ὑπ' ἀριθ. 8207 τῆς 9 Ὀκτωβρίου 1878 συνεβούλευε. «Δὲν ἀγνοεῖτε δέ, ὅτι ἡ διὰ τῆς διαδόσεως τῶν στοιχειωδῶν γνώσεων πνευματικὴ ἀνάπτυξις καὶ ἠθικὴ μόρφωσις τῶν παιδῶν, τῶν μετ' οὐ πολὺ πολιτῶν, εἶναι ἡ ἀμεσωτάτη ὁδός, ἡ ταχύτερον πάσης ἄλλης φέρουσα πρὸς ἐπί-

τευξιν τοῦ ὑψίστου τῆς πολιτείας καὶ τῆς κοινωνίας σκοποῦ τῆς ἐν αὐταῖς τοῦ ἀγαθοῦ πραγματώσεως, ἀφ' ἧς ἢ τε τοῦ ἀτόμου εὐημερία καὶ τοῦ Κράτους εὐεξία καὶ ἰσχύς».

Κατηγορηματικώτερον ὠρίζον τὸν σκοπὸν τῶν δημοτικῶν σχολείων αἱ συνταχθεῖσαι τὴν 15 Φεβρουαρίου 1880 ὑπὸ τοῦ γενικοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῶν σχολείων Πετρίδου καὶ κυρωθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας Ν. Παπαμιχαλοπούλου «στοιχειώδεις πρακτικαὶ ὁδηγίαι τῆς διδασκαλίας τῶν μαθημάτων ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις». Κατ' αὐτάς «σκοπὸς τοῦ δημοτικοῦ σχολείου σήμερον εἶναι οὐχὶ ἡ μετάδοσις τῶν μηχανικῶν ἐμπειριῶν τῆς ἀσυνειδήτου ἀναγνώσεως, τῆς γραφῆς καὶ τῆς ἔξεως τοῦ ἐκτελεῖν ἀλανθάστως, ἀλλ' ἄνευ λόγου τὰς τέσσαρας τῆς ἀριθμητικῆς πράξεις καὶ τὴν ἐκστῆθις τῆς ἱερᾶς ἱστορίας καὶ κατηχήσεως, τῆς γεωγραφίας κ.τ.λ. ἀλλὰ ἡ ἠθικὴ καὶ θρησκευτικὴ τοῦ παιδὸς μόρφωσις, δι' εὐμεθόδου διδασκαλίας τῶν κεκανονισμένων μαθημάτων, καθ' ἣν ἀναπτύσσονται μὲν καὶ κρατύνονται αἱ πνευματικαὶ δυνάμεις, ἐνισχύεται δὲ ἡ πρὸς τὸ ἀγαθὸν τοῦ παιδὸς ἀγάπη καὶ μεταδίδονται αἱ ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖαι στοιχειώδεις γνώσεις μετὰ κέντρου ἐπὶ τῆς βουλήσεως. Ἦτοι σκοπὸν τοῦ σχολείου τίθεμεν τὴν ἐξέγεσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν πνευματικῶν δυνάμεων καὶ τὴν πρὸς αὐτενέργειαν ἀσκησιν καὶ καθοδήγησιν αὐτῶν, ὥστε ὁ νέος ἄνθρωπος δι' αὐτῶν νὰ ἐπιζητῇ ἐφεξῆς ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ ἀπλανῶς καὶ μετὰ πόθου τὴν γνῶσιν τοῦ ἀληθοῦς καὶ τὴν πράξιν τοῦ ἀγαθοῦ».

Ὅμοίως διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 7876 τῆς 4 7)βρίου 1880 ἐγκυκλίου ὡς ἐξῆς διεγράφετο ὁ σκοπὸς τοῦ δημοτικῶν σχολείου «οὐχὶ ἡ μηχανικῶν ἀπλῶς ἐμπειριῶν κτῆσις ἢ ἡ πολλῶν γνώσεων μετάδοσις ἄνευ ἐσωτερικοῦ εἴρμου καὶ ἄνευ λόγου μορφωτικοῦ, ἀλλ' ἡ κατὰ κοινὸν καὶ ἀκριβῶς προδιαγεγραμμένον τύπον κατὰ τὴν ἀπαιτῆν ἡλικίαν διάπλασις τοῦ χαρακτῆρος πάντων τῶν πολιτῶν καὶ ἡ δι' εὐμεθόδου διδασκαλίας, ἐνδελεχῶς τοῦ ἠθους στοχαστικῶς, μετάδοσις τῶν στοιχειωδῶν ἀπὸ τῆς φύσεως καὶ τῆς ἱστορίας γνώσεων, δι' ὧν δύναται νὰ μορφωθῇ ὁ νέος πολίτης οὐ μόνον μέλος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Πολιτείας χρηστόν, ἐγκεντρισμένον διὰ τῶν

έθνικῶν χαρακτήρων, ἀλλὰ καὶ ἐργάτης δεξιὸς καὶ πεφωτισμένος ἐν παντὶ βιοτικῷ ἐπαγγέλματι, οὗ ἡ ἔλλογος ἄσκησις χρήζει ἀπαραιτήτως κεφαλαίου τινὸς στοιχειῶδων γνώσεων». Χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι μέχρι τοῦ 1880 ὡς σκοπὸς τῶν δημοτικῶν σχολείων ἐτίθετο μόνον ἡ ἠθικὴ μόρφωσις τῶν μαθητῶν. Μόλις ἡ ἀπὸ 4 7)βρίου 1880 ἐγκύκλιος προσθέτει εἰς τὸν σκοπὸν τοῦτον καὶ τὴν προπαρασκευὴν τῶν μαθητῶν διὰ τὴν ζωὴν. Πληρέστερον διέγραψεν τοῦτον ὁ νόμος ΒΤΜΘ' τοῦ 1895. Κατ' αὐτὸν σκοπὸς τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως εἶναι «ἡ ἠθικὴ καὶ θρησκευτικὴ μόρφωσις τῶν παιδῶν καὶ ἡ διδασκαλία τῶν εἰς τὸν βίον χρησίμων στοιχειῶδων γνώσεων». Τὸ ὑπὸ τοῦ τότε Ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας Θεοτόκη κατατεθὲν εἰς τὴν Βουλὴν τὸν Δ)βριον 1889 νομοσχέδιον «περὶ τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως» δὲν ὠριζε τὸν σκοπὸν τῶν δημοτικῶν σχολείων. Τούναντίον τὸ ὑπὸ τοῦ Εὐταξία ὑποβληθὲν τὸν Ν)βριον τοῦ 1899 νομοσχέδιον «περὶ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως» διέκρινε σαφῶς τὸν διπλοῦν σκοπὸν τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως καὶ μάλιστα ἐνετόπιζεν ἐκάτερον αὐτῶν εἰς ἴδιον στάδιον τοῦ κύκλου ταύτης. Κατὰ τὸ νομοσχέδιον τοῦτο «ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις οὔσα ἀγωγὴ ἠθικὴ, θρησκευτικὴ καὶ ἐθνικὴ, δι' ἧς ἀναπτύσσονται ἀρμονικῶς αἱ ψυχικαὶ καὶ σωματικαὶ δυνάμεις τῶν ἐν αὐτῇ παιδευομένων, περιλαμβάνει δύο κύκλους μαθημάτων, τὸν κατώτερον, τετραετῆ, καὶ τὸν ἀνώτερον, τριετῆ ὄντα. Προτίθεται δ' αὕτη, ἐν μὲν τῷ κατωτέρῳ κύκλῳ, ἀπὸ τῆς πρώτης κατωτάτης μέχρι τῆς τετάρτης τάξεως, νὰ παράσχη τὴν πρώτην στοιχειώδη γενικὴν μόρφωσιν πρὸς πάντας τοὺς Ἑλληνόπαιδας, ἐν δὲ τῷ ἀνωτέρῳ κύκλῳ, ἀπὸ τῆς πέμπτης μέχρι τῆς ἑβδόμης καὶ ἀνωτάτης τάξεως, νὰ μεταδώσῃ πρὸς τοὺς μὴ βουλομένους νὰ φοιτήσωσιν εἰς τὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως καὶ πάσας τὰς ἀναγκαίας στοιχειώδεις γνώσεις καὶ δεξιότητας, δι' ὧν θ' ἀνεδεικνύοντο αὐτοὶ πολῖται χρηστοὶ καὶ ἐπιτήδριοι εἰς πᾶν πρακτικὸν τοῦ βίου στάδιον». Διπλοῦν ἐπίσης τὸν σκοπὸν τῶν δημοτικῶν σχολείων ὠριζε τὸ κατατεθὲν ὑπὸ τοῦ Ὑπουργοῦ Τσιριμώκου κατὰ Ν)βριον τοῦ 1913 νομοσχέδιον «περὶ στοιχειώδους ἢ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως», ἥτοι «τὴν ἀρμονικὴν ἀνάπτυξιν τῶν ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν δυνά-

μεων τῶν παιδων, τὴν θρησκευτικὴν, ἠθικὴν καὶ ἐθνικὴν μόρφωσιν αὐτῶν καὶ τὴν μετάδοσιν τῶν εἰς τὸν βίον ἀπαραιτήτων γνώσεων καὶ δεξιότητων». Πολὺ ἀπλούστερον διατυπώνει τὸν σκοπὸν αὐτῶν ὁ νῦν ἰσχύων νόμος «περὶ στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως» ὑπ' ἀριθ. 4397, ψηφισθεὶς ὑπὸ τῆς Βουλῆς ὡς ὑπεβλήθη τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1929 ὑπὸ τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας Γόντικα. «Σκοπὸς τῶν δημοτικῶν σχολείων» κατὰ τοῦτον «εἶναι ἡ στοιχειώδης προπαρασκευὴ τῶν μαθητῶν διὰ τὴν ζωὴν καὶ ἡ παροχὴ εἰς αὐτοὺς τῶν ἀπαραιτήτων πρὸς μόρφωσιν χρηστοῦ πολίτου στοιχείων».

Εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ παρακολουθήσωμεν τὰς ἀντιλήψεις τῆς πολιτείας ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς σκοποὺς τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως. Μέχρι τοῦ 1880, ὅτε ὁ ἀγὼν τῆς ζωῆς διεξήγετο μὲ τὰ στοιχειώδη μέσα καὶ ἐπὶ ἴσοις ὅροις, ὡς σκοπὸς τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἐτίθετο μόνον ἡ ἠθικὴ καὶ θρησκευτικὴ μόρφωσις τῶν μαθητῶν. Ἀφ' ἧς ὁμως ἡ ζωὴ ἤρχισε νὰ καθίσταται πολὺπλοκὸς καὶ νὰ προκαλεῖται ἀνταγωνισμὸς εἰς τὰ διάφορα ἐπαγγέλματα, κατέστη ἀναγκαία ἡ μεσολάβησις τοῦ σχολείου πρὸς παρασκευὴν τῶν μαθητῶν διὰ τὸν μετέπειτα βίον των. «Ἦν ποτε χρόνος», λέγει ἡ ὑπ' ἀρ.θ. 7876 τοῦ 1880 ἐγκύκλιος τοῦ Ὑπουργείου, «καθ' ὃν ἡ διὰ μηχανικῆς ἀσκήσεως μετάδοσις δι' ἑνὸς διδασκάλου πολλοῖς μαθηταῖς, συνωστίζομενοι καὶ ἀλληλοδιδασκομένοις, τῶν ἐμπειριῶν τῆς ἀσυνειδήτου ἀναγνώσεως, τῆς γραφῆς καὶ τῶν τεσσάρων τῆς ἀριθμητικῆς πράξεων μετὰ τινων στοιχείων θρησκευτικῶν καὶ ἱστορικῶν γνώσεων, ἐν τῇ τῶν παιδων μνήμη ὅπωςδῆποτε ἀποτιθεμένων, ἐκρίνετο ἰκανὴ παιδευσις καὶ ἐν τῷ βίῳ ἐφόδιον τῶν τέκνων τοῦ λαοῦ, προωρισμένων νὰ διανύσωσιν ἀνανταγώνιστον βιοτικὸν στάδιον καθ' ἀπλῆν ἕξιν ἀσκοῦντες τὰ πρακτικὰ ἐπιτηδεύματα... Ὁ γεωργός, ὁ κτηνοτρόφος, ὁ κηπουρός, ὁ ἐργάτης, ὁ βιομήχανος, ὁ ἔμπορος, μικρᾶς ἔχρηζον τότε ἀναπτύξεως πρὸς ἄσκησιν τοῦ ἔργου των, κατὰ τινὰς προπαραδότους ἕξεις καὶ ἀμεταβλήτους κανόνας ἀσκουμένου ἐν τῇ ἀπλοϊκῇ κοινωνίᾳ... Ἀλλ' ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς καιροῖς ἡ ἐφαρμογὴ τῶν πορισμάτων τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἐν τῇ γεωργίᾳ, τῇ βιομηχανίᾳ καὶ τῷ ἐμπορίῳ καὶ ὁ ἐν αὐτοῖς παγκόσμιος συναγωνισμὸς οὐ μόνον καθιστᾷ τοῦτο ἀδύνατον, ἀλλὰ καὶ δυστυ-

χεῖς τοὺς λαοὺς, τοὺς μὴ δυναμένους νὰ συμβαδίσωσιν ἐν τῇ εὐρείᾳ ταύτῃ ὁδῷ τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ». Διὰ τοῦτο πᾶσαι αἱ μεταγενέστεραι πράξεις τῆς πολιτείας προσθέτουν εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου καὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν εἰς τὸν βίον χρησίμων στοιχειωδῶν γνώσεων.

Τὸ 1899, κατόπιν τοῦ ἀτυχοῦς πολέμου τοῦ 1897, ἐκρίθη ἀναγκαῖον νὰ τονισθῇ ἰδιαίτερος ἡ ἀποψὶς τῆς ἐθνικῆς ἀγωγῆς καὶ τὰ νομοσχέδια τοῦ Εὐταξία μνημονεύουν ρητῶς αὐτήν. Ὁμοίως τὰ νομοσχέδια τοῦ 1913, ὑποβληθέντα ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐντύπωσιν τῶν νικηφόρων πολέμων τοῦ 1912—1913, οἵτινες ἀνεπτέρωσαν τὸ ἐθνικὸν φρόνημα, ποιοῦνται εἰδικὴν μνείαν περὶ τῆς ἐθνικῆς ἀγωγῆς. Ἐπηκολούθησεν ὁ Εὐρωπαϊκὸς πόλεμος, συνέπεια τοῦ ὁποῖου ἦτο ἡ ὑποχώρησις τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν πρὸ τῶν ἀπαιτήσεων τῆς καθημερινῆς ζωῆς καὶ ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο ἐψηφίσθη ὁ ἰσχύων περὶ στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως τοῦ 1929 νόμος, ὅστις εἰς πρώτην μὲν μοῖραν μεταξὺ τῶν σκοπῶν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου θέτει τὴν προπαρασκευὴν τῶν μαθητῶν διὰ τὴν ζωὴν, ὡς δεύτερον δὲ σκοπὸν αὐτοῦ ὀρίζει τὴν παροχὴν τῶν ἀπαραιτήτων πρὸς μόρφωσιν χρηστοῦ πολίτου στοιχείων. Δηλ. ὁ ἀρχικῶς τεθεὶς σκοπὸς τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἀντεστράφη. Πρῶτον εἶχομεν ἠθικὴν μόνον μόρφωσιν, κατόπιν πρῶτον ἠθικὴν καὶ ἔπειτα πρακτικὴν, καὶ τώρα πρῶτον πρακτικὴν καὶ ἔπειτα ἠθικὴν. Θὰ ἦτο βεβαίως παρακεκινδυνευμένον, ἂν ἐφθάνον εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι σήμερον τίθεται ἡ ἠθικὴ μόρφωσις ἐν ἡσσοῖς μόνον τῆς πρακτικῆς, ἐκ μόνης τῆς παρατηρήσεως, ὅτι ὁ νόμος τοῦ 1929 ἐν τῇ ἀναγραφῇ τῶν σκοπῶν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου μνημονεύει πρώτην ταύτην καὶ εἶτα τὴν ἠθικὴν μόρφωσιν τῶν μαθητῶν. Θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι τοῦτο ἐγένετο ἐκ τύχης, ἂν καὶ τοιοῦτός τις ἰσχυρισμὸς δυσκόλως θὰ ἐγένετο πιστευτός, διότι κατὰ στοιχειώδη λογικὸν κανόνα ἔρχονται εἰς τὸν νοῦν ἡμῶν πρῶτον αἱ πλέον ἐνδιαφέρουσαι παραστάσεις καὶ κατόπιν αἱ ἐπουσιώδεις, καὶ μάλιστα, προκειμένου νὰ διατυπωθῇ εἰς τοσαύτης σημασίας ὀρισμὸς, ὅπως εἶναι ὁ σκοπὸς τοῦ σχολείου. Ἀποκλείων τὸ τυχαῖον τῆς τοιαύτης κατατάξεως ὑποστηρίζω, ὅτι, διατυπῶν οὕτω τὸν ὀρισμὸν ὁ νομοθέτης, ἐπίστευεν,

ὅτι βασικός σκοπός τοῦ δημοτικοῦ σχολείου εἶναι ἡ προπαρασκευὴ τῶν μαθητῶν διὰ τὴν ζωὴν, παρ' αὐτὸν δὲ καὶ ἡ δημιουργία χρηστῶν πολιτῶν. Τὴν γνώμην μου ταύτην στηρίζω κυρίως εἰς τὰς κρατούσας παρὰ τῆ κοινωνίας ἀντιλήψεις, ἀπὸ τῶν ὁποίων δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποσπῆ ὁ νομοθέτης, ἐκτὸς ἂν εἶχεν ἔντονον τὸ συναίσθημα τοῦ κινδύνου ἐκ τῆς παραμελήσεως τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν. Αἱ σκέψεις ὅμως, αἵτινες ἤγαγον αὐτὸν εἰς τὴν διατύπωσιν τοῦ νομοσχεδίου καὶ αἵτινες ἀναπτύσσονται εὐρύτατα, ἐν τῇ προτασσομένῃ αὐτοῦ εἰσηγητικῇ ἐκθέσει, τούναντίον δεικνύουν ὅτι παρ' αὐτῷ ἐπικρατεστέρα εἶναι ἡ ἀντίληψις, ὅτι τὴν προεξάρχουσαν θέσιν μεταξὺ τῶν σκοπῶν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἔχει ἡ προπαρασκευὴ πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν ἀναγκῶν τῆς ζωῆς. Οὕτως ἐν σελ. 6 τῆς γενικῆς εἰσηγητικῆς ἐκθέσεως γράφει: «Εἶναι δηλονότι ἀναγκαῖον, ὅπως ἡ παιδεία ἀφ' ἑνὸς μὲν ἔχουσα ὑπ' ὄψει τὴν ἀτομικότητα τοῦ τροφίμου παράσχη εἰς αὐτὸν τὴν μόρφωσιν ἐκείνην, ἢ τούλάχιστον ἐπαρκῆ ταύτης στοιχεῖα, δι' ἧς οὗτος θὰ δυνηθῆ νὰ ἀσκῆ δημιουργικῶς ἔργον τι ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἀφ' ἑτέρου δὲ μὴ λησμονεῖσα, ὅτι δὲν ἀνατρέφει ἄτομα, ἀλλὰ μέλη ἑνὸς κοινωνικοῦ συνόλου, παράσχη εἰς αὐτὰ τὴν δυνατότητα ν' ἀναδειχθῶσι καλοὶ πολῖται, ἄνθρωποι τούτέστι μὲ πλήρη τὴν συνείδησιν τοῦ κοινωνικοῦ καὶ ἐθνικοῦ συνόλου, ἐν ᾧ ζῶσι, πεπροικισμένοι μὲ ἰσχυρὰν τὴν θέλησιν καὶ ἀρτίαν τὴν ἰκανότητα, ὅπως διὰ τῆς ἐργασίας των καὶ τῆς ζωῆς των συντελέσωσιν εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν καὶ προαγωγὴν αὐτοῦ τοῦ συνόλου. Παρὰ τὴν ἐπαγγελματικὴν δηλονότι μόρφωσιν χρειάζεται καὶ ἡ γενικὴ τοιαύτη μὲ βάσιν τὴν κοινωνικὴν καὶ ἐθνικὴν ἀρετήν». Κατωτέρω δ' ἐν σελ. 18, συγκεφαλαιῶν τὰ ἐλαττώματα τοῦ μέχρι τότε κρατοῦντος ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος εὐρίσκει ὅτι ταῦτα εἶναι: 1) «ὅτι τὸ ἐκπαιδευτικὸν μας σύστημα δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς κοινωνίας μας, διότι ἔλειπεν ἡ ἀναγκαῖα μελέτη τῶν ἀναγκῶν τῆς καὶ ἐνιαία διοικήσεις καὶ κατεύθυνσις τῆς παιδείας... 2) ὅτι ἔδωκε μονομερῆ κατεύθυνσιν εἰς τὴν παιδείαν, καθαρῶς θεωρητικὴν, παραμελήσαν τὴν πρακτικὴν μόρφωσιν πρὸς βλάβην τῶν πλουτοπαραγωγικῶν κλάδων,

3) ὅτι παρημπόδισε τὴν ἐπίγνωσιν τῶν στοιχείων τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ πρὸς βλάβην καὶ τῆς πνευματικῆς καὶ τῆς ὑλικῆς τοῦ λαοῦ ἀνυψώσεως». Καθυστερήσιν ὡς πρὸς τὴν ἠθικὴν μόρφωσιν δὲν παρετήρησε. Τούναντίον ὑποστηρίζει, ὅτι τὸ σχολεῖον ἐδαπάνησεν ὑπὲρ αὐτῆς περισσοτέρας ἀπὸ ὅ,τι ἔπρεπε δυνάμεις. «Εἶναι ἐξ ἄλλου ἀληθές—γράφει εἰς τὴν σελ. 17—ὅ,τι κατὰ κόρον γίνεται διδασκαλία περὶ σεβασμοῦ τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν». Γενικῶς δὲ ἡ εἰσηγητικὴ ἐκθεσις ἔχει ἐστραμμένην τὴν προσοχὴν τῆς πρὸς τὸ πρακτικὸν μέρος τῆς ἀγωγῆς, ἐπὶ τοῦ ὁποίου κυρίως ἐπιμένει. Ἀναφέρει βεβαίως καὶ τὴν ἠθικὴν ἀγωγὴν μεταξὺ τῶν κατευθύνσεων τοῦ σχολείου, ἀλλὰ δὲν κρίνει ἀναγκαῖον νὰ τονίσῃ αὐτήν.

Ἐπίσης δὲν ἀναφέρει μεταξὺ τῶν σκοπῶν τοῦ σχολείου ὁ νόμος τοῦ 1929 καὶ τὴν ἐθνικὴν ἀγωγὴν, ἐνῶ καὶ τοῦ 1899 καὶ τοῦ 1913 τὰ νομοσχέδια ρητῶς περιλαμβάνουν καὶ ταύτην. Ἴσως παραλείπει αὐτήν, διότι φρονεῖ, ὅτι μέχρι τοῦδε ἀρκούντως ἐκαλλιεργήθη. «Ἄν ἐξαιρέσωμεν—λέγει εἰς τὴν σελ. 16 τῆς ἐκθέσεως—τὴν συστηματικὴν καλλιέργειαν τοῦ ἐθνικοῦ ἰδανικοῦ...».

Ἐπιμένω τόσον ἐπὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, διότι δι' αὐτοῦ ἐκφράζονται αἱ ἀντιλήψεις τῆς πολιτείας ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ ἰδανικὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἀλλὰ καὶ διότι ἐσχάτως καὶ Κράτος καὶ κοινωνία ἤρχισαν ν' ἀνησυχοῦν διὰ τὴν παρατηρουμένην κατὰπτωσιν τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν.

Μετὰ τὸν Εὐρωπαϊκὸν πόλεμον καὶ εὐθὺς ὡς παρήλθεν ἡ ἐξ αὐτοῦ μέθη, ἐνεφανίσθη ἡ καὶ νῦν μαστίζουσα τὴν ἀνθρωπότητα οἰκονομικὴ κρίσις. Ὁ ἀγὼν τῆς ζωῆς ἐγίνε τραχύτατος. Αἱ ἀνάγκαι τῶν ἀνθρώπων, λόγῳ τῆς εὐκολίας τῆς πληρώσεως αὐτῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου, καθ'ὃν τὰ οἰκονομικὰ μέσα ἦσαν ἀφθονα, ἐπολλαπλασιάσθησαν, ἐνῶ ἐξ ἄλλου ἡ οἰκονομικὴ αὐτῶν ἀντοχὴ ἠλαττώθη σημαντικῶς. Ἡ δυσαναλογία τῶν πόρων πρὸς τὰς ἀνάγκας ἐπέφερε τὴν μέχρι ἐξαντλήσεως ἔντασιν τῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἀντιμετώπισιν τοῦ προβλήματος τῆς ζωῆς. Ὑπὸ τὴν ἀτμοσφαῖραν δὲ ταύτην συνταχθεὶς ὁ νόμος 4397 εὐλόγως ὡς κύριον σκοπὸν τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως θέτει τὴν προπαρασκευὴν τῶν μαθητῶν διὰ τὴν ζωὴν. Ἀλλ' ἡ προσή-

λωσις εἰς τὸ ὑλικὸν μέρος τῆς ζωῆς εἶχεν ὡς συνέπειαν τὴν ἀδιαφορίαν ὡς πρὸς τὸ ἠθικὸν μέρος, τὸ ὁποῖον ἀρκούντως ἤδη εἶχε τραυματισθῆ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου. Καί παρατηρήθη εἰς τὴν Ἑλλάδα ἠθικὴ κατὰπτωσις πρωτοφανῆς. Καταχρήσεις μεγάλαι ἔλαβον χώραν. Κακουργήματα φρικιαστικὰ διεπράχθησαν. Ἡ ἔκλυσις τῶν ἠθῶν ἔφθασεν εἰς ἀφάνταστον σημεῖον. Μεγάλη μερίς τοῦ καθημερινοῦ τύπου κατήντησε δεξαμενὴ πάσης βαρβαρότητος. Τὰ θεάτρα κατέπεσαν εἰς ἀσέμνους καὶ αἰσχρὰς ἐπιδείξεις. Καμία ἀπὸ τὰς προπολεμικὰς ἀξίας δὲν ἔμεινεν εἰς τὴν θέσιν της. Ὅλη αὐτὴ ἡ χαλάρωσις φυσικὸν ἦτο νὰ γεννήσῃ τὴν ἀγανάκτησιν τῆς ὑγιοῦς μερίδος τῆς κοινωνίας. Καὶ ἤρχισεν ἤδη ἡ ἀντίδρασις.

Ἀπὸ ὅλας τὰς κοινωνικὰς τάξεις ἀκούεται φωνὴ διαμαρτυρίας. Καὶ πολὺ εὐλόγως ζητεῖται ἀπὸ τὸ σχολεῖον νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἠθικὴν ἀνύψωσιν. Διὰ τοῦτο τὸ Κράτος ἔχει χρέος νὰ καθορίσῃ σαφῶς τοὺς σκοποὺς αὐτοῦ. Προπολεμικῶς τὸ σχολεῖον ἐγνώριζε τί ἐζητεῖτο παρ' αὐτοῦ. Ἡ ἰδέα τῆς θρησκείας, τῆς πατρίδος, τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως ἐνέπνεον τὰς προσπάθειάς του. Αἱ ἰδέαι αὗται τώρα ἐκλονίσθησαν. Θὰ ἀγωνισθῆ τὸ σχολεῖον νὰ ἀναστηλώσῃ αὐτάς ἢ θὰ στραφῆ πρὸς ἄλλους σκοπούς; Τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 80871 τῆς 30 Δ)βρίου 1930 ἐγκυκλίου του ὡς ἰδανικὸν τῆς ἐκπαιδεύσεως ἔθηκε τὴν ἐπιδίωξιν τῆς ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως, δηλ. τῆς λαϊκῆς εὐημερίας καὶ τῆς δημιουργίας ἀνωτέρου πολιτισμοῦ. Ἀναμφισβητήτως τὸ ἰδανικὸν τῆς ἐκπαιδεύσεως εἶναι ἡ ἐθνικὴ ἀναγέννησις. Ἄλλ' ὁ ὅρος οὗτος εἶναι γενικώτατος ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ σχολεῖον. Ἡ πολιτεία ἔχει πρὸ ἑαυτῆς πλέον συγκεκριμένον τὸ πρόβλημα τοῦ σκοποῦ τοῦ σχολείου. Διὰ τὴν ἐθνικὴν ἀναγέννησιν τὸ σχολεῖον θὰ ἐπιδιώξῃ τὴν καλλιέργειαν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος ἢ θὰ προτιμήσῃ τὸν ψυχρὸν ὀρθολογισμόν, τὸν ἐθνικὸν φρονηματισμόν ἢ τὰς διανθρωπιστικὰς ἀρχάς, τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἠθικῶν ἢ τῶν ὑλικῶν μᾶλλον δυνάμεων; Ἀπέναντι τῶν ζητημάτων τούτων ὀφείλει νὰ καθορίσῃ σαφῶς τὴν θέσιν της ἡ πολιτεία, ἄλλως τὸ σχολεῖον, παλαιὸν μεταξὺ τῶν δύο ἀντιθέτων τάσεων, θὰ εἶναι πάντοτε ἀκαρπύον.